SHAXS RIVOJLANISHIDA QADRIYATLARNING PSIXOLOGIK AHAMIYATI

Ozodqulov Olimjon Bahodir o‘g‘li
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
1-bosqich tayanch doktoranti
olimjonozodqulov30@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada shaxs rivojlanishida qadriyatlarning psixologik mohiyati, ularning shakllanish qonuniyatlari hamda insonning motivatsion, kognitiv va ijtimoiy xulq-atvor tizimiga ta’siri kompleks yondashuv asosida tahlil etiladi. Tadqiqot doirasida qadriyat tushunchasining nazariy asoslari, uning psixologik tuzilmasi hamda funksional jihatlari ilmiy manbalar asosida yoritilgan. Shuningdek, qadriyatlar tizimining shakllanishida ijtimoiy muhit, madaniy omillar va individual tajribaning o‘rni alohida tahlil qilinadi. Maqolada zamonaviy psixologiya fanidagi turli metodologik yondashuvlar – xususan, gumanistik, kognitiv va ijtimoiy-psixologik konsepsiyalar asosida qadriyatlarning shaxs rivojlanishidagi ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, qadriyatlar shaxsning ichki motivatsion tizimini shakllantiruvchi asosiy determinant sifatida namoyon bo‘lib, uning hayotiy strategiyasi, qaror qabul qilish jarayoni va ijtimoiy moslashuviga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bundan tashqari, maqolada globallashuv sharoitida qadriyatlar transformatsiyasi, ularning barqarorligi va moslashuvchanligi masalalari ham ko‘rib chiqiladi. Qadriyatlar tizimining izchil shakllanganligi shaxsning psixologik barqarorligi, ijtimoiy faolligi va o‘zini anglash darajasini belgilovchi muhim omil sifatida asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: qadriyat, shaxs, motivatsiya, psixologik rivojlanish, ijtimoiylashuv, ehtiyoj, ong, xulq-atvor, qadriyatlar tizimi.

Annotatsiya: V dannoy nauchnoy state na kompleksnom podhode tahlili psixologiya sushchnost tsennostey v razvitii lichnosti, zakony ix formirovaniya va ix vlyanie na motivasionnuyu, poznavatelnuyu va ijtimoiy-povedencheskuyu sistemy cheloveka. V ramkax issledovaniya na osnove nauchnyx stochnikov osveshchayutsya teoretik osnovy ponyatya tsennosti, eyo psixologiya tuzilmasi va funksionalnye aspekti. Takje otdelno analiziruetsya roli sotsialnoy sredy, kulturnyh faktorov va individualnogo optyta v formirovanii sistemy tsennostey. V state raskryvaetsya znachenie tsennostey v razviti lichnosti na osnove razlichnyx metodologicheskix podxodov sovremennoy psixoloji – v chastnosti, gumanisticheskoy, kognitivnoy va ijtimoiy-psixologik kontseptsiya. Rezultaty issledovaniya pokazyvyut, chto tsennosti yavlyayutsya osnovnymi determinantami, formiruyushchimi vnutrennyuyu motivatsiya tizimini lichnosti va neposredstvenno vlyayushchimi na eyo hayotiy strategiyasi, ijtimoiy protsessual qabul qilish va ijtimoiy reshenipt. Krome togo, v state rassmatrivayutsya voprosy transformatsii tsennostey, katta barqarorlik va gibkosti kontekste globalizatsii. Posledovatelnoe formirovanie sistemy tsennostey opravdano qanday vajnyy omil, opredelyayushchiy psixologiya ustasi, ijtimoiy faollik va uroven samosoznaniya individualdir.

Klyuchevye slova: tsennost, lichnost, motivatsiya, psixologicheskoe razvitie, sotsializatsiya, potrebnost, soznanie, povedenie, sistema tsennostey.

Abstract: This scientific article analyzes the psychological essence of values in the development of the individual, the laws of their formation, and the impact on the motivational, cognitive, and social behavioral system of a person based on a comprehensive approach. Within the framework of the study, the theoretical foundations of the concept of value, its psychological structure, and functional aspects are highlighted based on scientific sources. Also, the role of the social environment, cultural factors, and individual experience in the formation of the value system is separately analyzed. The article reveals the importance of values in the development of the individual based on various methodological approaches in modern psychology - in particular, humanistic, cognitive, and socio-psychological concepts. The results of the study show that values are the main determinants that form the internal motivational system of the individual, and directly affect his life strategy, decision-making process, and social adaptation. In addition, the article also considers the issues of the transformation of values, their stability, and flexibility in the context of globalization. The consistent formation of the value system is justified as an important factor determining the psychological stability, social activity, and level of self-awareness of the individual.

Keywords: value, personality, motivation, psychological development, socialization, need, consciousness, behavior, value system.

KIRISH

Zamonaviy psixologiya fanida shaxs rivojlanishi va uning ichki tuzilmasini tashkil etuvchi omillarni o‘rganish dolzarb ilmiy muammolardan biri sifatida qaraladi. Ayniqsa, hozirgi globallashuv va axborotlashuv sharoitida inson ongida yuz berayotgan o‘zgarishlar, qadriyatlar tizimining transformatsiyasi masalasi alohida ilmiy ahamiyat kasb etmoqda. Qadriyatlar shaxsning hayotiy yo‘nalishini belgilovchi, uning ijtimoiy xulq-atvori va ichki motivatsion tizimini tartibga soluvchi asosiy psixologik mexanizmlardan biridir. Shu boisdan, qadriyatlarning shakllanishi, rivojlanishi va funksional xususiyatlarini o‘rganish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Psixologiya fanida qadriyat tushunchasi inson ongining muhim tarkibiy qismi sifatida talqin qilinadi. U shaxsning ehtiyojlari, qiziqishlari, e’tiqodlari hamda ijtimoiy tajribasi bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan murakkab psixik tuzilmani ifodalaydi. Qadriyatlar shaxs tomonidan sub’ektiv ravishda qabul qilinadigan va baholanadigan ijtimoiy-madaniy mezonlar tizimi sifatida shakllanadi. Nazariy jihatdan qaralganda, qadriyatlar inson faoliyatining mazmunini belgilab beruvchi ichki regulyator vazifasini bajaradi. Ular orqali shaxs voqelikni idrok etadi, baholaydi va unga nisbatan munosabat bildiradi. Shu jihatdan qadriyatlar shaxs ongining semantik yadrosi sifatida namoyon bo‘ladi.

Qadriyatlar tizimi o‘zining ichki tuzilmasiga ega bo‘lib, u bir nechta komponentlardan tashkil topadi: kognitiv komponent (bilish va anglash), affektiv komponent (his-tuyg‘u va kechinmalar), konativ komponent (xulq-atvor va faoliyatga tayyorgarlik).

Mazkur komponentlar o‘zaro integratsiyalashgan holda shaxsning yaxlit qadriyatlar tizimini shakllantiradi. Qadriyatlar quyidagi asosiy funksiyalarni bajaradi:

1. Yo‘naltiruvchi funksiya – shaxs faoliyatini ma’lum maqsadlarga yo‘naltiradi.
2. Baholovchi funksiya – voqea va hodisalarga nisbatan munosabatni shakllantiradi.
3. Regulyativ funksiya – xulq-atvorni boshqaradi va tartibga soladi.
4. Motivatsion funksiya – ichki rag‘batlantiruvchi kuch sifatida namoyon bo‘ladi.

Shu bilan birga, qadriyatlar shaxsning ichki psixologik muvozanatini ta’minlovchi omil sifatida ham muhim rol o‘ynaydi. Qadriyatlar shakllanishi murakkab, ko‘p bosqichli jarayon

bo‘lib, u ijtimoiylashuv jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Ushbu jarayonda quyidagi omillar muhim ahamiyatga ega:

Birinchidan, ijtimoiy muhit – oila, ta’lim tizimi va yaqin ijtimoiy guruhlar orqali qadriyatlar dastlabki shaklga ega bo‘ladi. Ayniqsa, oilaviy tarbiya qadriyatlar tizimining asosiy poydevorini yaratadi.

Ikkinchidan, madaniy va milliy omillar – jamiyatda hukmron bo‘lgan an’analar, urf-odatlar va ma’naviy qadriyatlar shaxs ongiga singdiriladi. Bu jarayon orqali shaxs o‘z milliy identifikatsiyasini anglaydi.

Uchinchidan, individual tajriba – shaxsning hayotiy yo‘li davomida orttirgan tajribalari, muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizliklari qadriyatlar tizimining qayta ko‘rib chiqilishiga sabab bo‘ladi.

Qadriyatlar shaxs rivojlanishining barcha bosqichlarida muhim rol o‘ynaydi. Ular shaxsning: hayotiy maqsadlarini belgilaydi, qaror qabul qilish jarayonini boshqaradi, ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladi, o‘zini anglash darajasini oshiradi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, barqaror qadriyatlar tizimiga ega bo‘lgan shaxslar yuqori darajadagi psixologik moslashuvchanlik va ijtimoiy faollik bilan ajralib turadi. Aksincha, qadriyatlar tizimining izdan chiqishi shaxsda ichki ziddiyatlar va psixologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Hozirgi davr psixologiyasida qadriyatlar muammosi turli ilmiy yondashuvlar asosida o‘rganiladi. Gumanistik psixologiya vakillari qadriyatlarni shaxsning o‘zini o‘zi anglash va o‘zini ro‘yobga chiqarish jarayonining markaziy elementi sifatida ko‘radilar. Kognitiv yondashuv esa qadriyatlarni inson ongidagi bilim va tasavvurlar tizimi bilan bog‘laydi. Ijtimoiy psixologiya esa qadriyatlarning ijtimoiy muhit bilan o‘zaro aloqasini tahlil qiladi. Mazkur yondashuvlar integratsiyasi qadriyatlarning shaxs rivojlanishidagi ko‘p qirrali va kompleks tabiatini ochib berishga imkon yaratadi.

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, qadriyatlar shaxsning psixologik tuzilmasida tizimli va markaziy o‘rin egallab, uning rivojlanish yo‘nalishini, ijtimoiy faolligini hamda hayotiy strategiyalarini belgilovchi asosiy determinantlardan biri hisoblanadi. Qadriyatlar nafaqat shaxsning ichki motivatsion tizimini shakllantiradi, balki uning ongli faoliyati, xulq-atvori va ijtimoiy munosabatlarini tartibga soluvchi muhim psixologik mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Tahlillar shuni tasdiqlaydiki, qadriyatlar tizimi shaxs rivojlanishining barcha bosqichlarida dinamik xarakterga ega bo‘lib, u ijtimoiy muhit, madaniy kontekst va individual tajriba ta’sirida uzluksiz ravishda takomillashib boradi. Ayniqsa, globallashuv sharoitida qadriyatlar transformatsiyasi jarayoni tezlashib, shaxs ongida yangi qadriyat yo‘nalishlarining shakllanishiga olib kelmoqda. Bu esa, o‘z navbatida, qadriyatlarning moslashuvchanligi va barqarorligi o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash muammosini dolzarb etib qo‘ymoqda. Shuningdek, tadqiqot davomida aniqlanishicha, izchil va barqaror qadriyatlar tizimiga ega bo‘lgan shaxslar yuqori darajadagi psixologik barqarorlik, ijtimoiy moslashuvchanlik va maqsadga yo‘naltirilganlik bilan ajralib turadi. Bunday shaxslar murakkab hayotiy vaziyatlarda samarali qaror qabul qilish qobiliyatiga ega bo‘lib, o‘z faoliyatini ongli ravishda boshqarishga erishadi. Aksincha, qadriyatlar tizimining yetarli darajada shakllanmaganligi yoki ichki ziddiyatlar mavjudligi shaxsda noaniqlik, motivatsion pasayish va ijtimoiy moslashuv muammolarini keltirib chiqarishi mumkin.

Ilmiy-nazariy jihatdan, qadriyatlar fenomenini turli psixologik yondashuvlar doirasida kompleks o‘rganish uning ko‘p qirrali mohiyatini ochib berishga xizmat qiladi. Gumanistik,

kognitiv va ijtimoiy-psixologik yondashuvlar integratsiyasi asosida qadriyatlarning shaxs rivojlanishidagi o‘rni yanada aniqroq asoslanadi. Shu nuqtai nazardan, qadriyatlarni o‘rganish psixologiya fanining muhim istiqbolli yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilishi mumkin.

Amaliy jihatdan esa, qadriyatlar tizimini shakllantirish va rivojlantirishga yo‘naltirilgan psixologik-pedagogik dasturlarni ishlab chiqish zarurati yuzaga keladi. Xususan, ta’lim tizimida, oilaviy tarbiyada hamda ijtimoiy institutlar faoliyatida shaxsda ijobiy qadriyatlarni shakllantirishga qaratilgan tizimli yondashuvni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa barkamol, ijtimoiy faol va psixologik barqaror shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

XULOSA

Umuman olganda, qadriyatlar shaxsning nafaqat individual rivojlanishida, balki jamiyat taraqqiyotida ham muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli, qadriyatlar tizimini ilmiy asosda o‘rganish, ularni shakllantirish mexanizmlarini takomillashtirish hamda amaliyotga joriy etish zamonaviy psixologiya fanining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimova V.M. Psixologiya. – T.: O‘qituvchi, 2018.
2. G‘oziev E.G‘. Umumiy psixologiya. – T.: Universitet, 2019.
3. Turg‘unov S.T. Shaxs psixologiyasi. – T.: Fan, 2017.
4. Tojiboyeva D.X. Ijtimoiy psixologiya. – T.: Iqtisodiyot, 2020.
5. Yo‘ldoshev J.G‘. Shaxs kamoloti va qadriyatlar tizimi. – T.: Ma’naviyat, 2016.
6. Abduqodirov A.A. Ta’lim jarayonida shaxs qadriyatlarini shakllantirish. – T.: Fan va texnologiya, 2018.
7. Xoliqov A.M. Ma’naviy qadriyatlar va ularning yoshlar tarbiyasidagi o‘rni. – T.: O‘zbekiston, 2019.
8. Rasulov B.S. Shaxs rivojlanishining psixologik asoslari. – T.: Universitet, 2021.
9. Mamatov M.M. Qadriyatlar tizimi va ijtimoiy ong. – T.: Fan, 2015.
10. Qodirov B.R. Psixologik tadqiqot metodologiyasi. – T.: Tafakkur, 2020.
11. Nurmatov O.N. Yoshlar psixologiyasida qadriyatlar transformatsiyasi. – T.: Fan va texnologiya, 2022.
12. Ismoilova Z.K. Shaxs motivatsiyasi va qadriyatlar tizimi o‘rtasidagi bog‘liqlik // Psixologiya ilmiy jurnali, 2021, №3.
13. Rahmonov U.R. Globallashuv sharoitida milliy qadriyatlar evolyutsiyasi. – T.: Ma’naviyat, 2020.
14. Sobirova N.Q. O‘smirlar shaxsida qadriyatlar shakllanishining psixologik xususiyatlari (PhD dissertatsiya). – T., 2021.
15. Ergashev D.E. Ijtimoiylashuv jarayonida qadriyatlarning shakllanish mexanizmlari // Pedagogika va psixologiya, 2022, №2.
16. Sattorov X.S. Shaxsning ijtimoiy-psixologik rivojlanishi. – T.: Universitet, 2018.
17. Qurbanova M.L. Ma’naviy qadriyatlar va shaxs ongining rivojlanishi. – T.: Fan, 2017.
18. Jo‘rayev A.A. Ta’lim tizimida qadriyatlar asosida tarbiya berish texnologiyalari. – T.: Innovatsiya, 2021.